

MITOLOGIJA, OBRED I KONCEPCIJE VREMENA KOD RATARA I NOMADA

Maja DRAGUN
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 398.3:291.37
316.324.2/.3:291.37

Pregledni rad

Primljeno: 23. 1. 2002.

Ovaj rad bavi se analizom povezanosti noćnog i dnevnog sustava simbolizma s privrednom, mitološkom, obrednom i religijskom sferom života starih naroda i zajednica. Tvrdi se kako navedeni sustavi simbolizma utemeljuju aksiome zajednica, kao i specifične koncepcije vremena. Pri tome se opaža organska povezanost noćnog sustava simbolizma s ratarskim te dnevnog sustava simbolizma s nomadskim stilom života, i to na sljedeći način: a) nomadi su odani patrijarhalnom monoteizmu, ideologiji *Novog početka*, solarnom kultu, obrednom žrtvovanju životinja, šamanskom simbolizmu i linearnom konceptu vremena; b) ratari su skloni matrijarhalnom politeizmu, lunarnoj epifaniji, svetkovinama kulta plodnosti s cikličkim ljudskim žrtvama, vjerovanjima u uskrsnuće i reinkarnaciju te cikličkom konceptu vremena. Prikazan je i način na koji se obredi žrtvovanja, kako kod ratara tako i kod nomada, s vremenom eufemiziraju pri čemu se prvotna stvarna žrtvovanja pretvaraju u obrede simbolične evokacije božanske žrtve.

Maja Dragun, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p.p. 277, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Maja.Dragun@pilar.hr

UVOD

721

U ovome radu govori se o međudjelovanju sustava simboli-
zama s mitologijama, obredima i koncepcijama vremena zastu-
pljenih kod nomada i ratara. Ne ulazi se u problem da li imagi-
narni sustavi uvjetuju privrednu i habitualnu sferu zajednica
ili proizvodna sfera uvjetuje imaginarne stilove, već se pre-
postavlja međudjelovanje između privrednih sustava i ima-
ginarnih struktura. Tom se temom bavio i Max Weber u svojim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

istraživanjima s područja sociologije religije.¹ Poseban naglasak se stavlja na dvije linije simboliziranja koje vuku korijen iz pretpovijesti, a mogu se identificirati kao a) ratarsko-matrijarhalne konstelacije i b) nomadsko-patrijarhalne konstelacije.

Uz ratarsko-matrijarhalne konstelacije vezano je cikličko doživljavanje vremena, a uz nomadsko-patrijarhalne linearno doživljavanje vremena. Tako govorimo o "cikličkom vremenu" i "linearnom vremenu".² Za nomade je karakterističan monoteizam, obožavanje Neba i Sunca (solarni kult) te patrijarhalna struktura zajednica. Ratari štiju kult božice i slave rituale plodnosti povezane s ciklusom Mjeseca, obredi su im žrtveni, a panteon politeistički.

Prisutna je jasna podjela između zemljodjelačkih i pastirskih predodžbi svijeta. Spoznaja opetovanih ritmova u prirodi, mit o vječnome povratku imaju izvor u gospodarskim kulturama prvih zemljodjelaca koji godišnje obnavljanje biljnoga svijeta protežu na shvaćanje svemira i vremena. Nasuprot takvim predodžbama javlja se linearno doživljavanje vremena koje je povijesno usko povezano uz gospodarstvo pastira i nomada.³

Postoji slaganje među autorima da od prapovijesti postoje dva različita toka simboliziranja praćena mitološkom pozadinom i obredom te uz njih povezane dvije koncepcije vremena. Uz ratarsku privredu vezuje se ciklički obred i doživljaj vremena, a uz nomadsku ideja *Novog početka* i linearno vrijeme. Na tragu tih zasada govorimo o tipično ratarskim i nomadskim konstelacijama.

DURANDOVO POIMANJE NOĆNOG I DNEVNOG SUSTAVA SIMBOLIZMA

Na teoretiziranje o ratarskim i nomadskim konstelacijama razgovjetno se nadovezuje arhetipologija G. Duranda koji dijeli područje ljudskih imaginarnih struktura i habitusa na dva sustava simbolizma – noćni i dnevni. Lako je pronaći vezu između podjele na noćni i dnevni sustav simbolizma i već navedene podjele na ratarske i nomadske konstelacije. U tu svrhu potrebno je objasniti neke pojmove.

Simbolička shema, struktura i sustav

Durandova se arhetipologija svodi na istraživanje antropoloških struktura imaginacije. Pri zahvaćanju te građe on govori o simboličkim shemama, strukturama i sustavima. Osim osnovne podjele na noćni i dnevni sustav simbolizma Durand uvodi trojnu podjelu refleksa na postularnu, digestivnu i ritmičko-seksualnu dominantu. Iz te podjele on izvodi tri osnovne simboličke sheme.

a) Postularni refleks je refleks djeteta za uzdizanjem i učenjem hodanja. Iz njega proizlaze filozofije svjetlosti, ratia, razdvajanja i polemike.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

b) Digestivno-probavni refleks je refleks hranjenja i probavljanja prve hrane (majčinog mlijeka). Iz njega proizlaze noćne i involucijske vrijednosti, vrijednosti tame, silaska i nutrine.

c) Ritmičko-seksualni refleks vezan je uz plesno-inicijastičku pubertetsku igru spolova. Iz njega proizlaze vrijednosti središta, mirenje suprotnosti, sintetiziranje iskustva kao i praćenje prirodnih ritmova.

Iz navedenih refleksnih dominantni proizlaze tri simboličke sheme – postularna, digestivno-probavna i ritmičko-seksualna. Simbolička shema se definira kao funkcionalni simbol veze između nesvjesnih senzorno-motoričkih gesta i vladajućih predodžbi, koji tvori dinamički kostur imaginacije.

Simboličke strukture predstavljaju grupacije simboličkih shema. Konkretnije, one najčešće ujedinjuju, strukturiraju elemente iz različitih simboličkih shema, drže ih na okupu. Struktura predstavlja "izomorfizam shema, arhetipova i simbola unutar mitskih sistema ili statičkih konstelacija." (Durand, 1991., 53)

Određena simbolička struktura na koju naiđemo u istraživanju ne mora nužno imati univerzalni karakter, može se dogoditi da je kulturalno ili lokalno uvjetovana. Za razliku od strukture simbolički sustav nužno posjeduje univerzalnu raširenost i ponovljivost (na primjer, univerzalno rašireni sustav kulta plodnosti ili šamanizma) te predstavlja općenitiju grupaciju dinamičko-transformatorskih imaginarnih struktura.

Dnevni sustav simbolizma

Dnevni sustav simbolizma proizlazi iz postularne dominante, a obuhvaća tehnologiju oružja, sociologiju vrhovnog vladara maga i ratnika te obrede uzdizanja i pročišćenja.⁴ On sadržava "lica vremena" – teriomorfne, niktomorfne i katamorfne simbole te njima suprotstavljenu ideologiju "žezla i mača" – simbole uspona, spektakularne i dijaretičke simbole. Imaginarne strukture dnevnog sustava su shizomorfne.

Dnevni sustav simbolizma je izrazito dualistički. On predstavlja dualizam slika i predodžbi – svaka slika ima svoju suprotnost (npr. tama i svjetlost). Način da se prevlada izvor straha, a to su slike tame, zemlje, vode, vodenog čudovišta i slično, jest suprotstavljanje, polemika i rat. Zato uvijek solarni junak ubija aždaju, to je način da sile Kozmosa pobijede i podjarne sile Kaosa.

U korijenu dnevnog sustava simbolizma je antagonizam predodžbi. S jedne strane nalaze se "lica vremena" – noć, voda, zemlja, žena, lunarno-menstrualni ciklus te predodžbe teriomorfni čudovišta. "Licima vremena" se suprotstavljaju predodžbe dana, sunca, muškarca, neba, mača, žezla, šaman-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

skog uspona, ptičjeg leta te borbe viteza s čudovištem u koji-
ma vitez pobjeđuje.⁵

"Dnevni sustav" je sustav rata, polemike, suprotstavljanja,
kidanja veza, uzdizanja, svjetlosti, transcendentnog i duhov-
nog. On stvara tehnike ekstaze i sve religijske dualizme naj-
češće izražene borbom dobra i zla.

Noćni sustav simbolizma

Intencija noćnog sustava simbolizma je sintetiziranje, ujedi-
njavanje suprotnosti te koncipiranje ciklusa i progressa. Zato
se on i izražava putem sintetičkih i mističkih imaginarnih struk-
tura. Vezan je uz noć kao medij involucije vrijednosti i uvijek
označava pretvorbu ili ciklus.

"Noćni sustav uključuje probavnu i cikličku dominantu,
od čega prva uključuje prehrambene tehnike posude i obita-
vališta, prehrambene i probavne vrijednosti, matrijarhalnu i
hraniteljsku sociologiju, a druga objedinjuje tehnike ciklusa,
ratarskog kalendara, kao i tekstilne industrije, prirodne i umje-
tne simbole povratka, astrobiološke mitove i drame." (Durand,
1991., 50)

Na mitološkoj i astrobiološkoj razini noćni se sustav sim-
bolizma izražava shemama silaska i uzlaska, suprotstavljenim
konceptijama vremena, kalendarima, astrološkim sustavima,
simbolikom vegetativne obnove te konceptijama reinkarnaci-
je, uskrsnuća i progressa.⁶

U težnji za ovladavanjem vremenom, on prihvaća vri-
jeme i prilagođava se njegovim tokovima. Za razliku od dnev-
nog sustava, unutar kojega se vrijeme pobjeđuje mačem i kon-
frontacijom, kod noćnog sustava "pobjeda" dolazi kao plod us-
pješne prilagodbe, imitacije i stapanja s vremenskim tokovima.

Noćni sustav simbolizma je ženski, unutrašnji, ciklički, i-
mitativni ali i progresivni. Iz anticipacije ciklusa proizlazi kon-
ceptija progressa. Progres se zbiva kao stapanje i ritmička iz-
mjena suprotnosti, a ne kao "izlaženje iz" svijeta i vremena.
Noćni sustav ne poznaje zaoštrenu polemiku, amortizira stra-
hove i ne teži pobjedi već ujednačavanju i sintetiziranju. Iz nje-
ga proizlaze magijski, alkemijski, mistički i sinkretički sustavi.

Matrijarhalni i patrijarhalni obrazac

U Durandovoj arhetipologiji nailazimo na trostruki dualizam:

1) prvi je inkorporiran unutar dnevnog sustava simboliz-
ma, a izražava se antagonizmom između (ženskih) "lica vre-
mena" i (muškog) pročišćavajuće-svjetlosnog, uzlazno-asket-
skog i ratničko-viteškog stava,

2) drugi je prisutan u sintetičko-mističkom noćnom sus-
tavu, kroz različitost između (ženske) cikličko-ritmičke i (mu-
ške) progresivno-evolucijske koncepcije vremena, koje ovaj sus-
stav nastoji ujediniti, sintetizirati,

3) treći je izražen kroz samu podjelu na (ženski) "noćni sustav simbolizma", koji teži sintetiziranju suprotstavljenih struktura, i (muški) "dnevni sustav simbolizma" koji intenzivira antitetički stav.

Navedeni trostruki dualizam može se svesti na "univerzalnu binarnu strukturu" koja sadržava razliku između patrijarhalnog i matrijarhalnog obrasca. To znači da se umjesto termina "dnevni i noćni sustav simbolizma" mogu koristiti i termini "patrijarhalni i matrijarhalni obrazac".

Povezanost noćnog i dnevnog sustava simbolizma s ratarskim i nomadskim konstelacijama

Na osnovi brojnih teoretskih radova iz područja sociologije i antropologije uočavamo bitnu povezanost između simboličkih sustava, društvenih obrazaca i privrednih konstelacija. Noćni i dnevni sustav simbolizma povezani su s privrednim konstelacijama i društvenim obrascima na sljedeći način:

- a) noćni sustav simbolizma dolazi do izražaja kod ratarskih zajednica s matrijarhalnom društvenom strukturom, a
- b) dnevni sustav simbolizma kod nomadsko-stočarskih zajednica s patrijarhalnom strukturom.

Dakle, ratarska mitologija i obred pripadaju noćnom sustavu simbolizma (lunarnoj epifaniji), dok nomadska mitologija i obred pripadaju dnevnom sustavu simbolizma (solarnom kultu). Na taj način su noćni i dnevni sustav simbolizma, u izvornom smislu, simbolička nadgradnja ratarskog i nomadskog sustava privrede.

Tu nailazimo na shematski izomorfizam značenja, što znači da je govor o noćnom i dnevnom sustavu simbolizma, o matrijarhalnom i patrijarhalnom obrascu te o ratarskim i nomadskim konstelacijama u biti jedno te isto. Samo što se u prvom slučaju stavlja naglasak na imaginarni sustav, u drugom na spolnu razliku u strukturi društvene moći, a u trećem na dva prapovijesna tipa privrede.

RATARSKA MITOLOGIJA I OBRED

Kult plodnosti i lunarna epifanija

Zemljoradnici su vezani uz ritmove prirode te božanstva i svetkovine plodnosti. Naročito štuju boginje koje personificiraju zemlju, kao i božanske parove čiji kult evocira plodnost. Njihov panteon je mnogobožički, vezani su uz cikluse Mjeseca i godišnjih doba. Sve navedeno su pojave karakteristične za noćni sustav simbolizma.

Zbog bitne ritualne povezanosti uz Mjesec i mjesečeve mijene, kao i zbog činjenice da Mjesec otjelovljuje žensko božanstvo, noćni se sustav naziva lunarnom epifanijom. Osim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

toga, Mjesec je povezan sa zemljom, vodama, vegetacijom i svijetom mrtvih. Pri civilizacijskoj povezanosti lunarnog i vegetativnog ciklusa dolazi do nerijetkog brkanja zemlje i Mjeseca pod imenom "Velike majke". Pri tome oboje, izravno ili neizravno, upućuju na ovladavanje rastom sjemena.⁷

Lunarno božanstvo sadržava i htonički aspekt, što znači da predstavlja vezu s podzemnim svijetom, odnosno svijetom mrtvih. Sličnost vegetacije i smrti je u shemi ukapanja. Kao što se sjeme ukopava u zemlju da bi izniklo, tako se i mrtvac ukapa u zemlju da bi se ili ponovo rodio ili promijenio modalitet života – živio u smislu duše pretka. Također, često puta u vegetativnim mitologijama upravo smrt božanstva predstavlja uvjet vegetativne obnove; biljni svijet se rađa iz raskomadanog i zakopanog tijela božanstva.

Naklonjenost ženskom božanstvu plodnosti zemlje u kombinaciji s muškim božanstvom sjemena karakteristična je za ratare. Taj tip kulta naziva se muško-ženska epifanija. Radi se o štovanju božanskog para kojega sačinjavaju majka i sin, boginja i mladić, muž i žena ili brat i sestra. Božanski par je najčešće i ljubavnički par. Njihov odnos predstavlja *hijerosgamos*, sveti brak, koji je model svakog muško-ženskog braka i seksualnog odnosa.

Ukazivanje na božansku spolnu vezu motivirano je potrebom za plodnošću ljudi, stoke i vegetacije. Obožavanje božanskih parova je u službi kulta plodnosti. Kult plodnosti sastoji se od cikličkih svetkovina uskrnuća sjemena što je karakteristično za pretkršćanske ratare. To su, u biti, svetkovine prirodnih ciklusa koje svjedoče o tome koliko su ratari ovisili o plodnosti zemlje i vegetacije.

Cikličko vrijeme

Razlika između nomada i ratara prisutna je, kako u religijskom, mitološkom i obrednom tako i u kronološkom usmjerenju. Matrijarhalni politeizam, kult plodnosti s cikličnim žrtvama, epifanije smrti i uskrnuća vegetativnog božanstva, kao i vjerovanja u uskrnuće i reinkarnaciju, podloga su cikličkoj koncepciji vremena.⁸

Radi se o vjerovanju u vječni povratak. Kao što se promatrajući prirodu možemo uvjeriti, svake godine vegetativni svijet umire da bi se ponovo rodio. To je najdominantnija slika koja je ratare, kao ljude ovisne o zemlji i o plodovima zemlje, nagnala da ideju vremena koncipiraju ciklički. Svetkovanjem rituala plodnosti oni izražavaju nadu u plodnu godinu i obilje hrane što je veoma značajno za opstanak zajednice. Također, takve su svetkovine uvijek "smrt zime" odnosno pobjeda života (proljeća) nad smrću (zimom).

Ideja o vječnom preporađanju stvorila je dva ogranka – vjeru u uskrnuće i vjeru u reinkarnaciju. Uskrnuće se do-

življava kao uskrснуće sjemena (tako je u svetkovinama Ozirisa i eleuzinskim misterijama). Nicanje sjemena je obećanje života i plodnosti. Koncept reinkarnacije je sliku prirodnog preporađanja prenio na ljudski život; kao što se sve u prirodi preporađa, tako niti ljudska smrt ne može biti konačna. Nakon nje slijedi novo rođenje.

U slučaju vjerovanja u uskrснуće ili reinkarnaciju vrijeme se doživljava ciklički, kao vječni povratak. Tako je kod grčkih i indijskih ideja o velikim ciklusima vremena (*yugama*) unutar kojih uvijek dolazi do procvata, propadanja, uništenja i novog početka. Cikličko vrijeme je povratno vrijeme te u njemu uništenje i smrt ne mogu biti nepovratni.

Također, cikličko vrijeme je povezano sa "svetim vremenom". Unutar cikličkog vremena događaju se ponavljajući periodi "svetog vremena", vremena u kojem su ljudi sudionici božanskih djela; ili same kozmogonije ili božanske žrtve i uskrснуća za blagodat zajednice.

Ratarsko vrijeme je bitno vezano uz ciklus godine te uz kalendar cikličkih svetkovina. O ljudskom sudioništvu u komemoracijama božanske smrti ili o samim ljudskim žrtvama ovisi da li će godina biti plodna i omogućiti opstanak zajednice. Sliku cikličkog vremena za ratare predstavlja i Mjesec, kao zvijezda koja raste, pada, umire i preporađa se, baš kao i samo vrijeme.

Pretkršćanske svetkovine uskrснуća

Primjeri kulturnog štovanja božanskih parova su pretkršćanski mediteranski kultovi Ištar i Tammuza, Izide i Ozirisa, Semele i Dioniza, Demetre i Perzefone.⁹ Takvi kultovi su u pretkršćanskom razdoblju bili prošireni područjem Mediterana i Bliskog istoka. Radi se o vegetativnim kultovima koji zazivaju plodnost sjemena i slave njegovo uskrснуće.

Egipatski Oziris, koji je ubijen od strane Seta, nakon spolnog odnosa s Izidom uskrsava u obliku sjemena. Njegovo uskrснуće i rođenje njegovog sina Horusa, koji pobjeđuje Seta, predstavlja pobjedu svjetlosti nad tamom i nadu u vječni preporod. U egipatskim misterijama veliku obrednu ulogu igra žitni klas koji predstavlja nastavak Ozirisovog života i nadu u blagodat zajednice.

Eleuzinske misterije sa štovanjem Demetre i Perzefone su također tipični kult plodnosti, samo što se radi o paru majke i kćeri. Demetra je božica sjemenja i plodnosti njiva. Eleuzinski obredi odnose se na različite faze poljoprivrednog rada. Prema mitu je bog podzemlja, Pluton, oteo Perzefonu (Koru) i zatočio ju u podzemlju. Ona je dužna u podzemlju provoditi jednu trećinu godine, a ostatak godine provodi nad zemljom, baš kao i sjeme kad se pretvori u mladicu.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

Sličan scenarij je prisutan i kod misterija Ištar i Tammuza te Semele i Dioniza. Uvijek se radi o smrti božanstva, njegovom ukopu (ili silasku u Donji svijet) te njegovom ponovnom rođenju (uskrснуću) u obliku sjemena koje predstavlja nadu u vegetativnu blagodat. Osim kod pretkršćanskih misterija, takav scenarij nalazimo i u paleouzgajivačkim mitologijama.

Paleouzgajivačka mitologija

Izvršni primjeri vegetativnih drama su paleouzgajivačke vegetativne mitologije – novogvinejske, afričke i australske. Najspecifičnije slučajeve takvih "drama" susrećemo kod paleouzgajivača, tj. kod uzgajivača gomolja. Ali taj tip mitologije je poznat, makar veoma rijedak, i kod afričkih lovaca.

Kod paleouzgajivačkih mitologija centralni mit je mit o ubojstvu božanskog mladića ili djevojke od strane "sila zla" koje označavamo pojmom *dema*. *Dema* mogu biti preci, životinje, čudovišta ili smrtni ljudi, ovisno o verziji mita o ubojstvu *dema*-božanstva. Taj tip mitologije nazivamo *dema*-mitologijom. Scenarij tipičnog mita glasi: *dema* ubijaju i komadaju božanstvo; ono umire nasilnom smrću, a nakon toga uskrsne u obliku biljke i gomolja. U obrednom smislu mit se evocira na način da jedući biljke i gomolje ljudi sudjeluju u božanskom životu.

Smrt, muka i uskrsnuće *dema*-božanstva model je ljudskim i životinjskim žrtvama koje se svake godine vrše u svrhu reminiscencije i komemoracije smrti božanstva. Najteži je grijeh u takvoj shemi zaboravljanje božanske smrti, a žrtvovanje je nužni znak nezaborava te smrti. Osim žrtvovanjem životinja ili ljudi, značaj primarne božanske žrtve evocira se i obrednom konzumacijom biljnih namirnica koje su, prema mitu, niknule iz umrlog tijela božanstva.

Kod paleouzgajivača shema ritualne smrti i uskrsnuća potvrđuje se na više razina:

- a) pri inicijastičkoj "smrti i uskrsnuću" (kod pubertetskih inicijacija mladića),
- b) pri žrtvovanju ljudi i životinja koje služe kao komemoracija smrti, muke i uskrsnuća božanstva i
- c) pri ukopu sjemena i njegovom nicanju od kojega ovisi ljudska egzistencija.

Primjer paleouzgajivačke drame je mit o djevojci Hainuwele, koji potječe od plemena Marind-anim iz Nove Gvineje, a zabilježio ga je Jensen na Ceramu. Radi se o djevojci koju ubije *dema*. Iz njezinog raskomadanog tijela niču biljke (gomoljike) kojima se hrane životinje i ljudi. Na taj je način nasilna smrt djevojke Hainuwele preduvjet za njezin vječni život koji se nastavlja u biljkama, a potom u ljudima koji konzumiraju biljne namirnice.

Unatoč tome što *dema* personificiraju "sile zla", koje ubijaju vegetativno božanstvo, one su u službi općega dobra, vegetativne blagodati zajednice. Na taj je način ubojstvo *dema*-božanstva čin kreacije, preduvjet za cikličku obnovu vegetacije koja ljudima omogućuje preživljavanje. "Jer, hraneći se biljkama i životinjama poteklim iz njegova vlastitog tijela, u stvari se hrane samom srži *dema*-božanstva." (Eliade, 1970., 99) Svaka kasnija "pričest božanstva" ima svoj povijesni izvor u paleouzgajivačkom i drevnoratarskom obredu i magiji.¹⁰

Varijacije *dema*-mita prisutne su kod raznih paleouzgajivačkih naroda: kod australskih Lumuluma i Karadjera, afričkih Mandža i Banda te novogvinejskih Marind-anima te Wemala.¹¹ No scenarij mita je neovisan o varijacijama: božanstvo umire nasilnom smrću da bi iz njegovog tijela niknule biljke ili gomolji u kojima se nastavlja vječni život božanstva.

Zajednički elementi ratarskih i paleouzgajivačkih mitologija

Paleouzgajivačke mitologije imaju mnogo zajedničkih elemenata s ratarskim lunarnim epifanijama, naročito s mediteranskim pretkršćanskim kultovima.

a) muka i smrt božanstva koje je povezano s Mjesecom (ili je direktna personifikacija Mjeseca ili je sin-ljubavnik boginje Mjeseca),

b) uskrснуće božanstva u obliku žitnog klasa, gomolja ili drugih biljaka,

c) obilje hrane koje omogućava blagodat i život zajednice,

d) potreba da se prvobitno ubojstvo božanstva evocira putem ljudskih ili životinjskih žrtvi pri cikličkim svetkovinama plodnosti,

e) nužnost komemoracije božanske žrtve odnosno zaborav te žrtve kao najteži grijeh zajednice,

f) element "pričesti božanstva" kroz konzumaciju namirnica vegetativnog ili životinjskog porijekla.

Za razliku od paleouzgajivačkih zajednica, pretkršćanske mediteranske zajednice nalazimo na visokom stupnju razvika, te u njima nailazimo na rafiniraniji i simboličniji oblik obreda. Tu više ne igraju toliku ulogu ljudske i životinjske žrtve već je dovoljno podsjećanje, komemoracija i orgijastičko-hranidbena svetkovina. Ali sam scenarij smrti i uskrснуća božanske osobe, iz kojeg proizlazi vegetativna blagodat zajednice, karakterističan je kako za pretkršćanske epifanije tako i za paleouzgajivačku *dema*-mitologiju.

Obredi žrtvovanja

Uobičajena obredna razlika između nomada i ratara je jednostavna. Dok nomadi žrtvuju životinju (ovna ili jarca), ratari lome kruh i svetkuju vino. Unatoč toj podjeli mnoge su ra-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

tarske zajednice kroz povijest vršile obrede cikličkog žrtvovanja ljudi i životinja (plemena Nove Gvineje, Asteci, mediteranske kulture).

Ljudske žrtve obično se prinose u agrarnim liturgijama. Kao primjer agrarne sheme žrtvovanja uzima se astečki kult kukuruza. "Žrtvena ceremonija javlja se u posljednjem slučaju kao kompleksna sinteza između lunarne mitologije, agrarnog obreda i inicijacije. Mlade djevojke određene za žrtvu grupirali bi u tri skupine što je odgovaralo trima fazama rasta kukuruza. Kad urod sazrije mladoj djevojci koja prikazuje kukuruz odsjeca se glava, a na kraju žetve ubija se i odre djevičica koja prikazuje 'Toci, 'boginju ubrana kukuruza!'" (Durand, 1991., 266)

Žrtvovanja ljudi i životinja (naročito svinja) vršila su se i kod novogvinejskih plemena u sklopu svetkovina prisjećanja na ubojstvo *dema*-božanstva. Pošto je centralni dio kulta cikličko prisjećanje na žrtvu i uskršnuće *dema*-božanstva, ljudske i životinjske žrtve služe toj reminiscenciji. Najbitniji element paleouzgajivačkih obreda svodi se na ponavljanje smrti *dema*-božanstva koja se evocira putem ljudskih i životinjskih žrtvi.

Žrtvovanja ljudi kod ratara bila su ciklički motivirana i vršila su se u svrhu prizivanja plodne godine. Ta žrtvovanja su se kasnije eufemizirala u cikličku žrtvu božanstva. Kod paleouzgajivača je nešto drugačije. Mit o ubojstvu *dema*-božanstva predstavlja opravdanje cikličkom žrtvovanju ljudi i životinja koje se vrši radi sjećanja na prvotno ubojstvo božanstva.

Eufemizacije obreda žrtvovanja

Ratarske svetkovine žrtvovanih božanstava (Oziris, Dioniza, Tammuza) predstavljaju eufemizaciju prvobitnih ljudskih žrtvovanja. One su čin cikličkog prisjećanja na božansku žrtvu koji najčešće ima oblik komemoracije i liturgije. Pošto je bitno sadržano u ubojstvu božanstva, religiozni život se sastoji u prisjećanju na taj čin, a najteži grijeh predstavlja zaboravljanje neke pojedinosti božanske drame.

Osim elementa prisjećanja i komemoracije, prisutan je i element pričesti božanstva. Kod starih ratara pričest se zbiva konzumacijom vegetativnih namirnica, kruha, vina ili obredno ubijene životinje. Putem pričesti postiže se jedinstvo vjernika s božanstvom, pri čemu vjernici postaju baštinici božanske snage.¹² Kroz pričest im je dana nada i obećanje boljeg života, plodne godine, zdravlja i obilja hrane. Razvojem religija obećanja se prebacuju u onostranost.

Kršćanska svetkovina Uskrsa sadržava obredne elemente vezane uz pretkršćanske ratarske epifanije i kult plodnosti. Neki autori povezuju svetkovanje Uskrsa s pretkršćanskim mitovima o ritualnoj smrti i ubojstvu vegetacijskih bogova i kraljeva. Takva mitologija, uz koju su vezani i obredi žrtvova-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

nja, povezana je s proljetnom obnovom vegetacijskog ciklusa. "Vegetacijski kultovi koji sadrže ideju smrti i uskrsnuća boga i diviniziranoga božanskog kralja bili su vrlo rasprostranjeni u starom svijetu... Te su različite religijske ideje 'pripremile scenu' za dolazak utjelovljenoga kršćanskog Boga." (Čapo-Žmegač, 1997., 14)

Jung smatra da konačnost kršćanskog pojma uskrsnuća razlikuje kršćanstvo od ostalih mitova o bogu-kralju. Ono se dogodilo jednom i obred ga samo slavi. Ali upravo zbog tog osjećaja konačnosti prvi kršćani, još uvijek pod utjecajem pretkršćanskih tradicija, osjećaju potrebu da kršćanstvo nadopune nekim elementima obreda plodnosti. Posveta hrane, specifična hrana na stolu, jaja, zec, kao i vremenska lociranost Uskrsa u doba proljetne obnove, znak su ustupka kršćanstva pretkršćanskoj običajnosti. "Bilo im je potrebno stalno ponavljanje obećanja o ponovnom rođenju: a baš to simboliziraju jaja i uskršnji zec." (Jung, 1974., 108)

Dakle, kod starih ratara nailazimo na svetkovine vegetativnog božanstva sa simboličkim elementima smrti i uskrsnuća božanstva, kao i s elementima svetkovanja ciklusa plodnosti, nicanja sjemena i konzumacije namirnica koje imaju božansko porijeklo. Te svetkovine imaju oblik misterija te njihova simbolika i obred imaju visok stupanj rafiniranosti. Na taj način one predstavljaju eufemizaciju ljudskih i životinjskih žrtava koje su se kod primitivnih ratara i paleouzgajivača vršile u svrhu osiguravanja plodnosti. Kršćanska simbolika i obred saдрžavaju mnoge elemente pretkršćanskih kultova plodnosti.

NOMADSKA MITOLOGIJA I OBRED

Solarni kult

Nomadi su skloni patrijarhalnom monoteizmu, što znači da štiju jednog boga-oca. To je uvijek nebeski bog koji ima karakteristiku *deusa otiusa*, odnosno udaljenog boga. Oni ne evociraju cikluse plodnosti jer plodnost zemlje nije presudna za njihov opstanak. Njihov način života je pastirski ili ratnički, a skloni su linearnom doživljavanju vremena, kultu heroja, kao i svetkovinama *Novog početka* koja uvijek znači ukiđanje prethodnog vremena.¹³

Bog-otac nomade predvodi u lutanjima i štiti u ratovima. Kod njih zemlja, žena i obitelj igraju minornu ulogu, dok muškarac, vojskovođa i ratnik te pašnjaci, stoka i stalne seobe imaju presudno značenje. Oni ne zamišljaju mnoštvo bogova i boginja, već jednoga boga-oca koji je vrhovni vojskovođa ili vrhovni pastir. Pošto nisu vezani uz zemlju, u traženju pomoći i oslonca obraćaju se Nebu i pojavama poput groma koje simboliziraju nepredvidljivu i uspješnu vojnu akciju.

Patrijarhalni nomadski bogovi su često bogovi rata i gromovnici. Takvi su npr. romski Del, grčki Zeus, rimski Jupiter, germanski Odin i skandinavski Wotan, koji izvorno potječu od nomada. Miješanjem nomadskih i ratarskih bogova i božanstava nastaju politeistički panteoni u kojima negdašnji nomadski bogovi oluje i rata često obnašaju ulogu vrhovnog boga u sklopu panteona.¹⁴

Nomadi su kao baštinici solarnog kulta okrenuti Nebu, nebeskom bogu, Suncu, svjetlosti, spoznaji te metodama uspona i transcendiranja. Oni razvijaju šamanske tehnike ekstaze. Šaman se ljestvama, drvećem ili konopcem uspinje na nebo i tamo opći s nebeskim bićima. Skloni su patrijarhatu, ratovanju, osvajanju novih prostora te stvaranju dualističkih predodžbi. Kao takvi oni su pripadnici dnevnog sustava simbolizma.

Patrijarhalni monoteizam, odsustvo boginja, svetkovine *Novog početka*, linearno vrijeme, obožavanje Sunca i Neba te šamanske mitološke predodžbe, tehnike transcendiranja i obredi odrednice su solarnog kulta koje zatječemo kod nomada.

Svetkovine Novog početka

Nomadaska mitologija se bazira na ideji *Novog početka*. Svetkovine *Novog početka* kod nomada dijele se na:

- a) svetkovine Nove godine koje predstavljaju ukidanje staroga vremena, odnosno prestanak staroga svijeta
- b) svetkovine heroja-utemeljitelja.

Svetkovine Nove godine, odnosno *Novog početka*, predstavljaju ukidanje staroga svijeta. Zgodan primjer takvog vjerovanja daju nam lovačko-sakupljačka plemena Australije i Kalifornije. Najčešće su pri ceremonijama *Novog početka* svijet i vrijeme izjednačeni. Ne samo da se ukida "prošlo vrijeme", već se ukida i "prošli svijet" da bi se ponovo stvorio. To govori o kozmogonijskom karakteru svetkovina *Novog početka*. One uvijek predstavljaju ponavljanje kozmogonije.

Kod australskih domorodaca kozmogonija se svodi na stvaranje najbližeg pejzaža; njihov "svijet" se mora s vremena na vrijeme obnavljati, inače se izlaže opasnosti od iščeznuća. Ideja da Kozmosu prijeti uništenje, ako se godišnje ne obnavlja, nadahnjuje i svetkovine kalifornijskih plemena (Karoaka, Hupa i Yuroka). Na njihovim jezicima ceremonija se naziva "obnavljanje svijeta". Cilj takve ceremonije je obnova ili utvrđivanje zemlje za nadolazeću godinu ili dvije.¹⁵

Osim kod nomada, na slične svetkovine nailazimo i kod ratara, ali one su najčešće asimilacija nomadske običajnosti. Prisutne su svetkovine ustoličavanja suverena koje također predstavljaju uspostavu Novog vremena. Osim toga, kod ratara nailazimo i na svetkovanje Nove godine koje ima izraženi orgijastički karakter, baš kao i kod paleouzgajivača.

Kozmogonijski scenarij Nove godine kod ratara bio je sličan onome kod Australaca i Kalifornjana, s tim da je kod Babilonaca, Mezopotamaca i Židova bilo uobičajeno žrtvovanje životinje koja bi na sebe preuzimala grijeh svijeta.¹⁶ Na sličan način su se kod Židova za blagdan *kippur* svi grijesi naroda prebacivali na jednog jarca, kojega su potom tjerovali u pustinju da tamo umre zajedno s ljudskim grijesima. Židovi, iako su izvorno nomadi, s vremenom preuzimaju običajnost i rituale ratarskih civilizacija, naročito Egipta i Babilona.

Kod nomada i lovaca sakupljača svetkovine *Novog početka* nemaju orgijastički karakter. Kod njih se radi o samotnjačkom, kontemplativnom činu koji izvodi šaman ili svećenik.¹⁷ Također, kod njih nije naglasak na grijesima svijeta, već na mitološkom uvjerenju da se sam svijet (pejzaž, prostor, i vrijeme) moraju povremeno obnavljati. Svijet je podložan trošenju, stvaranju pukotina te je smisao uspostave Novog vremena simbolično iscjeljivanje takvih pukotina.¹⁸

Linearno vrijeme

Iz ideje *Novog početka*, karakteristične za nomade i lovce-sakupljače, proizlazi linearno shvaćanje vremena. To znači da je svaka svetkovina *Novog početka* radikalno brisanje starog, istrošenog vremena, a ne ciklički nastavak prirodne obnove. Dakle, ne radi se o prizivanju vegetativne blagodati i ciklusa plodnosti, već o ukidanju starog, istrošenog svijeta i vremena. To se može događati u ceremonijama Nove godine, kao i pri svetkovanju kulta heroja.

Vrijeme nomada i lovaca sakupljača je pokretno kao i njihov svijet. Oni nisu vezani uz cikličke procese prirodne obnove. Tako kod australskog plemena Arunta postoji sveti stup kojega je izradio njihov predak Numbakula. Sveti stup je njihov centar svijeta, koji poglavica nosi sa sobom, i koji plemenu omogućuje orijentaciju u prostoru te stalno mijenjanje boravišta.

Tako oni, koliko god se selili, uvijek ostaju u centru svijeta koji je ujedno i centar kozmičkog vremena. Od trenutka kad odrede novo mjesto boravišta, zabodu stup u zemlju i odrede četiri horizonta, za njih počinje Novo vrijeme. Tako se Novo vrijeme između ostalog veže i uz promjenu staništa, sakralizaciju novog prostora koji putem postavljanja *axis mundi* postaje "naš svijet".

Ukidanje starog vremena i svijeta je radikalno. Ipak, pri svakoj svetkovini *Novog početka* omogućeno je ponovno posezanje za dobom kozmogonije, odnosno uvijek novo obnavljanje svijeta. To znači da "nomadsko vrijeme" ipak nije nepovratno, već je uvijek u vezi s "vremenom početaka". Mogućnost povremenog obnavljanja toga vremena pokazuje nam

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

da ono ipak nije desakralizirano i nepovratno, već podložno vječnom povratku.

Ali samim tim što su emancipirani od svetkovanja prirodnih ciklusa, i što su njihove svetkovine *Novog početka* povremene i pokretne, njihov doživljaj vremena je pretežito linearan i nepovratan. Tako "nomadsko vrijeme" ima profaniji karakter od "ratarskog vremena".

Nijedno "vrijeme" nije isključivo sveto ili isključivo profano. I kod nomada i kod ratara vrijeme je profano, s povremenim intervalima svetog vremena. Samo što su kod ratara ti intervali puno značajniji i fiksno vezani uz ciklički kalendar plodnosti, što kod nomada nije slučaj. Tako da govorimo o (pretežito) cikličkom vremenu kod ratara i (pretežito) linearnom vremenu kod nomada, a oba "vremena" imaju specifičnu raspodjelu svetih i profanih razdoblja koja proizlazi iz kozmoloških mitova i specifičnog načina života.

Kao što je već rečeno, linearni doživljaj vremena kod nomada proizlazi iz svetkovina kulta heroja i Nove godine, kao i iz svetkovina uspostave "novog svijeta" pri stalnim promjenama boravišta.

Šamanizam

Uz nomadske zajednice vezan je šamanizam. U striktnom je smislu šamanizam, kao religijsko-magijski kompleks, karakterističan za predjele srednje i sjeverne Azije, ali ga pronalazimo i u Sjevernoj Americi, Indoneziji, Oceaniji i drugdje. On je razgraničen od "svake druge magije" ili arhaične medicine jer predstavlja tehniku ekstaze sa specifičnim simboličnim i ritualnim elementima, kao što su na primjer "gospodarenje vatom"¹⁹ i "magijski let".

Karakteristične šamanske metode ekstaze, kao i šamanski simbolizam, proistječu iz nomadsko-stočarskog načina života. Specifične pojave u šamanskim zajednicama su: patrijarhalni monoteizam, odsustvo boginja, uzgoj i žrtvovanje životinja, solarni kult, značajna uloga metalurgije i magije, glazbene, plesne i ekstatičke metode, silazak i uzlazak šamana te njegova komunikacija s gornjim i donjim svijetom.

Šamanizam se u osnovnim crtama približava religiji Indoeuroljana. U obje religije pronalazimo važnost velikog boga neba i oluje, odsustvo boginja karakterističnih za indomediteransko područje, slavljenje vatre te značajnu ulogu "sinova" ili "poklisara"²⁰. Prisutna je i sličnost u strukturi društvene dominacije i ekonomije. Društva imaju patrijarhalnu strukturu u kojoj glava porodice ima velik ugled, a ekonomija se zasniva na lovu i stočarstvu.²¹

Šaman je pojedinac obdaren nadljudskim sposobnostima, koje sežu od umijeća liječenja i metoda transcendiranja svijete-

ta do komuniciranja sa svijetom mrtvih i svijetom nebeskih bića. Sva njegova putovanja zbivaju se u stanju transa unutar kojega on, po vjerovanju, često puta napušta ljudski oblik. Metode transcendiranja svijeta variraju, od ptičjeg leta (pretvaranja u pticu) i obuzdavanja duha vatre do uspona ljestva- ma, konopcem ili drvom života na nebo, odnosno silaska u podzemlje. Uz šamanov ekstatički uspon ili silazak vezani su različiti glazbeni, žrtveni i hranidbeni rituali.

Istaknuta uloga kovaštva i metalurgije predstavlja još jednu bitnu karakteristiku šamanskih zajednica. Po pitanju moći, odmah iza poziva šamana dolazi poziv kovača. I kovač i šaman posjeduju snažne magijske sposobnosti. To je vezano uz činjenicu da je i kovaštvo "gospodarenje vatrom". Kovačeve moći u većoj su mjeri povezane s podzemljem nego u slučaju šamana; njegova figura je infernalizirana te on kod ljudi izaziva strahopoštovanje. Ta činjenica svjedoči o značenju koje se pridaje "magiji metala" unutar šamanskih zajednica.

Šamanizam predstavlja sustav vjerovanja i obreda baziran na solarnom kultu, dnevnom simbolizmu, patrijarhalnom monoteizmu, ideji *Novog početka*, šamanskim tehnikama ekstaze, metalurškoj magiji i linearnom vremenu.

Obredi žrtvovanja

Žrtvovanja ljudi bilo je i kod nomadsko-ratničkih naroda, poput Germana i Franaka, ali kod njih su žrtvovanja bila prigodna a ne ciklička te vezana uz ratne opasnosti i umilostivljenje prirodnih sila. Rimljani prinose ljudske žrtve Saturnu, bogu kobnog vremena. Narodi mediteranskog bazena: Krećani, Arkađani, Sardi, Liguri i Sabinjani prinose ljudske žrtve tako da ih guše ili utapaju, dok drevni Germani zakapaju živu žrtvu.²²

Germani su žrtvovali razne životinje, naročito konje, a također i ljude. Prema Cezarovom svjedočanstvu, Semnoni su Wotanu-Merkuru prinosili ljudske žrtve, a prema Prokopiju Franci su bacali u rijeku Po zarobljene gotske žene radi umilostivljenja riječnih duhova.²³

Žrtvovanje ljudi kod nomadsko-ratničkih naroda nema ciklički karakter već je najčešće motivirano ratnim opasnostima ili opasnostima od prirodnih nepogoda. Žrtvovanje životinja (ovnova, jarčeva ili konja) je uvriježeno kod nomadskih stočara, a zbiva se pri svetkovinama Nove godine, inicijacijama šamana, liječenju bolesnika te sprovođenju umrle duše u podzemlje. Također, zbiva se i prigodom stočarskih obreda plodnosti, poput luperkalija ili svetkovina majskog stabla.

Slikoviti primjer šamanskog žrtvovanja je žrtvovanje jarčeva prigodom šamanske inicijacije kod Burjata. "Na određenom mjestu, kraj jedne breze, povorka se zaustavlja: tu se žrtvuje jarac, a iskušeni se, gol do pojasa, škropi krvlju po gla-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

vi, očima i ušima dok ostali šamani udaraju u bubanj (...) Zatim se žrtvuje još devet ili više životinja, i dok se meso priprema odvija se ritual uspeća na nebo (...)." (Eliade, 1990., 107) Burjatska inicijacija podsjeća na obrede vezane uz Mitrin kult. Prizor u kojem budućeg šamana golog do pojasa "pročišćuju" krvlju jarca, kojeg ponekad kolju iznad šamanove glave, podsjeća na *taurobolion*, glavni obred Mitrinih misterija.

Žrtvovanje životinja kod nomadskih stočara vezano je uz inicijastičke svetkovine, obrede vezane uz rađanje, bolest i smrt te uz prigodne opasnosti za zajednicu. Takva žrtvovanja nisu vezana uz ciklički kalendar plodnosti.

Eufemizacije obreda žrtvovanja

Običaji spaljivanja prinčeva karnevala te Majskih kraljeva i kraljica, naročito uvriježeni u germanskim i romanskim zemljama, označavaju smrt zime i zaziv plodnosti te predstavljaju pandan ratarskim cikličkim svetkovinama. Za razliku od ratarskih cikličkih svetkovina (koje su vezane uz smrt božanstva i uskrснуće sjemena), ovakvi običaji imaju izvor u nomadsko-šamanskoj običajnosti²⁴ te u kultu pročišćavajuće vatre, karakterističnom za dnevni sustav simbolizma. Oni predstavljaju eufemizaciju ranijeg spaljivanja ljudi, a cilj im je smrt zime te plodnost žena i stoke.

Događa se to da se negdašnje stvarno žrtvovanje eufemizira, a samo privid biva mučen i ubijen.²⁵ Tako se u Njemačkoj spaljuje Majski kralj, papirnati div. U Češkoj pak stvarna osoba preuzima ulogu Majskog kralja te joj se odrubljuje lažna glava što je nosi na ramenima. Takva je karnevalska običajnost rasprostranjena po čitavoj Europi. Najčešća "smrt" protagonista karnevala zbiva se spaljivanjem, utapanjem, vješanjem ili odrubljivanjem glave. Smrt karnevala, korizme ili zime predstavlja dvostruku negaciju žrtvovanja pošto se radi o "umiranju smrti" te oplođujućoj snazi takve "dvostruke smrti".²⁶

Karnevalska običajnost je povezana sa solarnim kultom, a "sezonski rituali vatre" predstavljaju eufemizaciju žrtvenih obreda. Žrtveni odjeci se mogu naslutiti u običaju spaljivanja, korizme, paljenju svijeća na božićnom drvcu, kao i u paljenju epifanije ili grančice badnjaka u dunavskim zemljama. "Grančice premazane uljem i tamjanom – 'lomača Kristova', kao i obred *anani*, uključuju žrtvene odjeke, budući da je vatra žrtveni element *par excellence*, onaj koji žrtvovanom podaje potpuno uništenje, zoru potpunih obnavljanja." (Durand, 1991., 283)

Jedan od izvora karnevalskih rituala je stočarska običajnost vezana uz blagdan Luperkalija (15. veljače). "Elementi stočarske magije, nazočni već u rimskim luperkalijama (a zacijelo i ranije) mogu se opisati kao usmjerenost na osiguranje dva-

ju temeljnih uvjeta pastirskoga gospodarstva: plodnost žena i stoke." (Lozica, 1997., 193) Obred luperkalija sadržavao je elemente šamanske običajnosti pošto su muškarci (Luperci) zapadali u stanje ritualnog transa uz što su se žrtvovali jarci, a njihova se koža rezala u remenje.

Smisao pogubljenja pokladne lutke je žrtva za obnovu svijeta, a lutka tu zamjenjuje negdašnje ljudske i životinjske žrtve. Elementi pretkršćanskog stočarsko-šamanskog žrtvenog obreda preživjeli su u karnevalskim svetkovinama, ali u eufemiziranom obliku. Karnevalskim spaljivanjem prividne žrtve zaziva se novi život, kao što se to nekad činilo stvarnim žrtvovanjima. "Iz pepela pokladne lutke niče novi život. Uz veliku lutku koja se spaljuje javlja se nova lutka, novi (budući) karneval." (Lozica, 1997., 50)

Karnevalski običaji spaljivanja prinčeva karnevala, kao i običaji spaljivanja Majskih kraljeva i kraljica, vuku korijene iz šamanske običajnosti i solarnog kulta, ali njihova je motivacija ciklička – smrt zime, tjeranje zlih duhova i zaziv plodnosti. Oni predstavljaju eufemizaciju ranijih ljudskih žrtvi putem spaljivanja koje se s vremenom transformiralo u spaljivanje privida.

ZAKLJUČAK

Ratarski je svjetonazor pretežito baziran na noćnom sustavu simbolizma, odnosno na matrijarhalnom obrascu. Kod ratara nailazimo na matrijarhalni politeizam sa značajnom ulogom boginja, lunarni simbolizam, shemu smrti božanstva koja rezultira uskrsnućem sjemena, svetkovine ciklusa plodnosti te vjerovanja u uskrснуće i reinkarnaciju. Iz mitologije, religije i obreda ratara proizlazi ciklička koncepcija vremena.

Uz ciklički kalendar vezani su obredi žrtvovanja ljudi koji se postupno eufemiziraju u cikličku žrtvu božanstva. Primjeri takve eufemizacije su kultovi Ozirisa, Tammuza, Dioniza i Hipolita (epifanije Sina). Kršćanski simbolizam vezan uz smrt i uskrснуće Isusa Krista također se može djelomično tumačiti ostacima lunarnih epifanija. Kod paleouzgajivača *dema*-mitologija služi kao podloga cikličkom žrtvovanju ljudi i životinja, koje predstavlja čin sjećanja na ubojstvo božanstva, i služi prizivanju vegetativne blagodati.

Nomadski je svjetonazor baziran na dnevnom sustavu simbolizma, odnosno na patrijarhalnom obrascu. Kod nomada zatječemo patrijarhalni monoteizam, odsustvo boginja, ideologiju *Novog početka* sa svetkovinama Nove godine, solarni kult, uzgoj životinja te šamanski simbolizam. Iz nomadske mitologije i običajnosti proizlazi linearna koncepcija vremena. Sličan koncept ideologije *Novog početka*, s pripadnim joj svetkovinama, pronalazimo i kod lovačko-sakupljačkih zajednica.

Žrtvovanja ljudi kod nomada vezana su uz ratne ili prirodne opasnosti, a vrše se utapanjem, zakapanjem u zemlju, vješanjem ili spaljivanjem žrtve. Spaljivanje prinčeva karnevala, kao i Majskih kraljeva i kraljica, u europskoj običajnosti proizlazi iz solarnog kulta ali ima cikličku motivaciju. Ono predstavlja eufemizaciju negdašnjih ljudskih žrtvovanja putem spaljivanja koja su se s vremenom pretvorila u spaljivanje privida, a sve u svrhu smrti zime, plodnosti žena i stoke.

Očito je da postoji jasna diferencijacija između dva tipa simboliziranja, mitologije, obreda i kronoloških koncepcija. Ta dva tipa možemo identificirati kao "noćni i dnevni sustav simbolizma", "matrijarhalni i patrijarhalni obrazac" ili "ratarske i nomadske konstelacije", ovisno o tome na koju sferu života stavljamo naglasak.

BILJEŠKE

¹ Weber, 2000.

² Durand, 1991., 40.

³ Jukić, 1998., 49.

⁴ Durand, 1991., 50.

⁵ Durand, 1991., 64-156.

⁶ Durand, 1991., 176-315.

⁷ Durand, 1991., 257.

⁸ Durand, 1991.; Eliade, 1970.; Jukić, 1998.

⁹ "Jedan od osnovnih kultova na mediteranskom i bliskoistočnom prostoru svodio se na obožavanje božanskog para u kojem je žensko božanstvo shvaćeno kao čista i neporočna djevica, koja bezgrešnim začecem najprije postaje majka svojega druga, a onda njegovim cjelovom, roditeljica svega, što je živo na zemlji." (Mandić, 1954., 366)

¹⁰ "Bitno magička jest pretpostavka da se uživanjem neke božanske supstancije, neke svete totemske životinje u kojoj je bio inkarniran moćni duh ili nekom pomoću magije u božansko tijelo preobraženom hostijom može samom sebi otjeloviti božanska snaga ili da se pomoću nekih misterija njegova bića može postati direktnim sudionikom i time otpornim na zle sile ('sakramentalna milost')." (Weber, 2000., 149)

¹¹ Eliade, 1970., 92-101.

¹² Weber, 2000.; Jung, 1984.; Eliade, 1970.; Mandić, 1954.

¹³ Durand, 1991.; Eliade, 1970., 1990.

¹⁴ Mandić, 1954.

¹⁵ Kod nekih plemena Yuroka utvrđivanje svijeta postiže se obrednim građenjem parne kolibe, koje predstavlja obred obnavljanja kozmogonijske strukture. (Eliade, 1970., 43)

¹⁶ "Za Novu bi se godinu u babilonskim hramovima odsjekla glava ovnu, njegovom bi se krvlju poškopio hram, a trupom bi se oribali zidovi, da on preuzme na sebe grijeha koje su ljudi tamo za sobom ostavili." (Mandić, 1954., 323)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

¹⁷ Eliade, 1970., 46.

¹⁸ Eliade, 1970., 41-45.

¹⁹ "Poput Đavola u europskim narodnim vjerovanjima, šamani nisu samo "gospodari vatre", oni također mogu inkorporirati duh vatre tako da tokom seanse izbacuju plamen na usta, nos ili kroz čitavo tijelo. Taj tip podviga mora se svrstati u kategoriju šamanskih čuda u čijoj osnovi je vladanje vatrom." (Eliade, 1990., 336-337)

²⁰ Eliade, 1990., 34.

²¹ Eliade, 1990., ibid.

²² Durand, 1991., 267.

²³ Mandić, 1954., 100.

²⁴ Otuda proizlazi upotreba maski u karnevalima, pošto su maske nezaobilazni dio šamanskih rituala. (Eliade, 1990.)

²⁵ Durand, 1991., 267.

²⁶ Durand, 1991., ibid.

LITERATURA

Bachofen, J. J. (1990.), *Matrijarhat*, Sremski Karlovci, Biblioteka Theoria.
Bently, P. (1995.), *The dictionary of World Myth*, New York, Facts On File, Inc.

Bezić, Ž. (1998.), *Znakovi, simboli, mitovi*, Đakovo.

Cavendish, R., Ling, O. T. (1990.), *Mitologija-ilustrirana enciklopedija*, Ljubljana, Mladinska knjiga.

Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1994.) *Rječnik simbola*, Zagreb, NZMH, Mladost.

Čapo-Žmegač, J. (1997.), *Hrvatski uskrсни običaji*, Zagreb, Golden marketing.

Durand, G. (1991.), *Antropološke strukture imaginarnog*, Zagreb, August Cesarec.

Durkheim, E. (1982.), *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd, Prosveta, Biblioteka Karijatide.

Eliade, M. (1970.), *Mit i zbilja*, Zagreb, Matica hrvatska.

Eliade, M. (1986.), *Sveto i profano*, Novi Sad, Književna zajednica Novog Sada.

Eliade, M. (1990.), *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze*, Sremski Karlovci, Biblioteka Theoria.

Frazer, J. G. (1992.), *Zlatna grana*, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Jukić, J. (Mardešić, Ž.), (1997.), *Lica i maske svetoga*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Jukić, J. (Mardešić, Ž.), (1998.), *Sociološka pozadina ideje o reinkarnaciji danas, Reinkarnacija i/ili uskrsnučće*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija FFDI; Zagreb, Filozofski niz.

Jung, C. G. (1974.), *Čovjek i njegovi simboli*, Zagreb, Mladost.

Jung, C. G. (1976.), *Aion*, Beograd, ATOS.

Jung, C. G. (1980.), *Psihologija i alkemija*, Zagreb, Naprijed.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

- Jung, C. G. (1990.), *Dinamika nesvojesnog*, Novi Sad, Matica srpska.
- Jung, C. G. (1990.), *O religiji i kršćanstvu*, Đakovački Selci.
- Kale, E. (1990.), *Povijest civilizacija*, Zagreb, Školska knjiga.
- Lévi-Strauss, C. (1988.), *Strukturalna antropologija*, Zagreb, Školska knjiga, Biblioteka "Suvremena misao".
- Lozica, I. (1997.), *Hrvatski karnevali*, Zagreb, Golden marketing.
- Lozica, I. (2001.), *Poganska baština*, Zagreb, Golden marketing.
- Mandić, O. (1954.), *Od kulta lubanje do kršćanstva*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Morus (Lewinsohn, R.), (1959.), *Historija seksualnosti*, Zagreb, Zora/Naprijed.
- Skledar, N. (2001.), *Čovjek i kultura – Uvod u socio-kulturnu antropologiju*, Zagreb, Matica hrvatska Zatrešić, SOCIETAS – Biblioteka Zavoda za sociologiju.
- Van Roo, W. (1981.), *Man the symbolizer*, Rome, Gregorian University PRESS, Annalecta Gregoriana.
- Veljačić, Č. (1978.), *Razmeđa azijskih filozofija*, Zagreb, Liber, Biblioteka povijesti.
- Weber, M. (2000.), *Sociologija religije*, Zagreb, Kruzak.
- Zafirović, L. (2000.), Istraživanje staroeuropskog simbolizma Boginje, *Treća*, vol. 2, br. 2, str. 10-17.

Mythology, Rite and Conceptions of Time in Land-Tillers and Nomads

Maja DRAGUN
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

This work deals with the analysis of the connection between the night and day systems of symbolism with the economic, mythological, ritual and religious spheres of life of the ancient peoples and communities. It is stated that the mentioned systems of symbolism establish the axioms of the communities as well as specific conceptions of time. It can thus be observed that there is an organic connection between the night system of symbolism and the agricultural on the one hand, and the day system of symbolism with the nomadic style of life on the other in the following way: a) nomads are devoted to patriarchal monotheism, the ideology of the New Beginning, the solar cult, ritual sacrificing of animals, shamanist symbolism and the linear concept of time; b) land-tillers are inclined towards matriarchal polytheism, lunar epiphany, fertility rites with cyclical human sacrifices, beliefs in incarnation and reincarnation and the cyclical concept of time. Also presented is the way in which animal offerings, both in land-tillers and nomads, are euphemised in time whereas the once real sacrificing turns into rites of symbolic evocation of the divine sacrifice.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 721-741

DRAGUN, M.:
MITOLOGIJA, OBRED...

Mythologie, Riten und Zeitkonzeptionen bei sesshaften Völkern und Nomaden

Maja DRAGUN
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Diese Studie analysiert den Bezug zwischen nacht- und tagorientiertem Symbolsystem einerseits und den Sphären von Ackerbau, Mythologie, Ritualen und Religion andererseits im Lebensalltag alter Völker und Stammesgemeinschaften. Es wird die These aufgestellt, dass durch die angeführten Symbolsysteme die Axiome des gemeinschaftlichen Lebens sowie spezifische Zeitkonzeptionen begründet werden. Hierbei wird beobachtet, dass das nachtorientierte Symbolsystem auf geradezu organische Weise mit dem Lebensstil sesshafter und vom Ackerbau lebender Völker verbunden ist, das tagorientierte Symbolsystem wiederum mit dem Lebensstil von Wandervölkern: a) Die nomadische Lebensweise charakterisieren patriarchaler Monotheismus, der Glaube an einen Neubeginn, Sonnenkult, Tieropfer, ein von Schamanen gewahrter Symbolismus und eine lineare Zeitkonzeption; b) sesshafte Ackerbauern neigen zu matriarchalem Polytheismus, Lunar-Epiphanie (Mondverehrung), Festen zur Pflege des Fruchtbarkeitskultes mit zyklisch dargebrachten Menschenopfern, zu Auferstehungs- und Reinkarnationsglauben und einer zyklischen Zeitkonzeption. Des Weiteren erfährt der Leser, wie sich die Opferkulte sowohl bei Ackerbauern als auch bei Nomaden mit der Zeit euphemisieren, d.h., statt wie ursprünglich Tiere und Menschen zu opfern, werden symbolhafte Handlungen vollzogen, um auf diese Weise das der Gottheit geweihte Opfer zu evozieren.